

THEODOSIUS DİKİLİTAŞI İLE ŞEKER İŞLERİ, SÛRNÂME-İ HÜMÂYÛN, TSM H. 1344, 25A'DAKİ BENZER İZLEKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Comparison of Theodosius Obelisk and Similar Patterns in Sugar Works, Sûrnâme-i Hümâyûn, TSM H. 1344, 25a

Fatma Nilhan ÖZALTIN¹

ÖZET

Minyatürler yapıldıkları dönemlere ait toplumun ekonomik ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler veren değerli tarihi belgelerdir. Osmanlı devleti kuruluşundan 19. yüzyılın sonlarına kadar çok sayıda tören ve şenliğe Atmeydanı'nda ev sahipliği yapmıştır. Bunlar içerisinde en ünlüleri şehzadelerin sünnet düğünleri ve sultan kızların düğün törenleridir. Bu törenler "Sur-u Hümâyûn" olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada Atmeydanı'nda düzenlenmiş olan şenliklerin betimlendiği Sûrnâme-i Hümâyûn TSM H. 1344 arşiv kayıtlı yazmada 25a'da yer alan Şeker İşleri başlıklı minyatürdeki Dikilitaş kaidesindeki kabartmalar ve üzerindeki hiyeroglif tasvirlerinin Theodosius Dikilitaş'ının kuzeydoğu yüzü ile benzerliklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve görsel araştırma yöntemidir. Dikilitaş ve Sûrnâme-i Hümâyûn nitel araştırma yöntemi dahilinde yapılan literatür taramasında daha önce yapılmış ulusal, uluslararası basılı yayınlardan kitap, dergi, makale, yayınlanmış tezler ve çevrim içi kaynaklar incelenmiştir. Görsel araştırma yöntemi ile Dikilitaş kaidesindeki kabartmalar ve üzerindeki hiyeroglifler incelenmiştir. Araştırma neticesinde minyatürdeki Dikilitaş tasviri ile Theodosius Dikilitaş'ının kuzeydoğu yüzü Stylobatındaki kabartmalar ile alt kaidesi dikilitaşın yerine konulmasının aşamalarının anlatıldığı mermer kabartma ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Şenlik alaylarının Atmeydanı'nda geçit törenlerinin betimlendiği çok sayıda minyatürlü eser bulunmaktadır. Ancak çok az örnekte dikilitaş üzerindeki süslemelere yer verilmektedir. Bu bakımdan araştırmaya konu edilen minyatürdeki dikilitaşın nakkaş tarafından gerçeğe yakın hatta yer yer aynı motiflerin kullanılması oldukça dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, minyatür, sûrnâme, Theodosius Dikilitaş, Atmeydanı.

ABSTRACT

Miniatures are valuable historical documents that give important information about the economic and cultural structure of the society of the period they were made. From the establishment of the Ottoman Empire until the end of the 19th century, many ceremonies were hosted in Atmeydanı. These ceremonies are called "Sur-u Hümâyûn". In this research, it is aimed to examine the similarities of the reliefs on the obelisk base and the hieroglyphic depictions on the obelisk base in the miniature, which is located at 25a of the Sûrnâme-i Hümâyûn TSM H. 1344 archive-registered manuscript, which depicts the festivities held in Atmeydanı, with the northeast face of the Theodosius Obelisk. The method of this research is document analysis and visual research method. The method of this research is document analysis, one of the qualitative research methods and visual research method. In the literature review conducted within the qualitative research method of Obelisk and Sûrnâme-i Hümâyûn, books, articles, published theses and online resources from national and international printed publications were examined. The reliefs on the obelisk pedestal and the hieroglyphs on it were examined by visual research method. As a result of the research, it is seen that the depiction of the Obelisk in the miniature and the reliefs on the northeast face of the Theodosius Obelisk and the marble relief in which the steps of replacing the lower base obelisk are described. There are many miniature works depicting parades in the Atmeydanı of the festive processions. However, very few examples include the decorations on the obelisk. In this respect, it is quite remarkable that the obelisk in the miniature, which is the subject of the research, is used by the muralist with the same motifs that are close to reality and even in places.

Keywords: Ottoman, miniature, surname, Theodosius Obelisk, Atmeydanı.

EXTENDED ABSTRACT

From the establishment of the Ottoman Empire until the end of the 19th century, many ceremonies and festivals were organized by the Sultan and the courtiers. These events were watched and written by local and foreign guests. These ceremonies, called “Sur-u Hümayun”, are flamboyant events for the circumcision ceremonies of the princes and the wedding ceremonies of the sultans. The most spectacular of these ceremonies, which was of great importance in the political image of the Ottoman period, was the ceremony held in 1582. Circumcision wedding lasting fifty-two days, made for III. Murad’s son III. Mehmed. The compositions of the miniatures were prepared by Nakkaş Osman. Miniatures are always depicted from the same point where İbrahim Pasha Palace is located.

These events were held in Atmeydanı, which has witnessed important scenes throughout history. The hippodrome, which is one of the oldest Byzantine Period structures in Istanbul, Atmeydanı in the Ottoman Period, and as Sultanahmet Square today. The Hippodrome was an important center where the emperors spent large sums of money and showed their strength and came together with their people in ancient times. The entertainments held in this square during the Byzantine Period continued to be held in the same place as festivities during the Ottoman Period. The physical condition of the square can be learned from Ottoman miniatures, notes of European travelers and the pictures they drew. During the Byzantine Period, Istanbul attracted attention with its statues, obelisks and monuments, and as a result of earthquakes or fires in time, many monuments were either damaged or destroyed. Today, the masonry obelisk, serpent column and Theodosius obelisk still maintain their importance in the square. Atmeydanı or Sultanahmet Square or in other words the Hippodrome, with its monuments from the Byzantine Period, still forms the center of attraction today. The obelisk was brought to Istanbul by Theodosius from Egypt and was used in the decoration of the Hippodrome. The monument in its original form in front of the Karnak Amon Ra Temple is the statue of the Pharaoh III. It was made in the name of Tutmosis. One of the obelisks taken from their places during the reign of Constantine was brought to Rome and the other to the Port of Alexandria to be taken to Istanbul. However, the obelisk, which was planned to be brought to Istanbul, was kept here for 30 years without any reason. The obelisk, which was brought by the order of Emperor Julianus, was placed in its current place in the hippodrome under the control of Proclus, the governor of the city, by the order of Emperor Theodosius I. On the four surfaces of the pedestal of the obelisk, the emperor, his two sons Arcadius, Honorios and Valentinianus II. by showing together, the integrity and unity of the Roman Empire was emphasized. In the relief depictions on the surface of the pedestal, the shows, races and stages of the obelisk being raised are given in detail. The obelisk in Istanbul with hieroglyphic inscriptions is 18.64 meters high, carved from pink granite.

In this research, the similarities between the reliefs on the pedestal of the Obelisk and the hieroglyphic depictions on it, in the miniature titled Sugar Works, located at 25a of the Sürnâme-i Hümayûn TSM H. 1344 archive-recorded manuscript, which depicts the festivities held in Atmeydanı, with the northeast face of the Theodosius Obelisk are examined. Figures 12 and 13 show similarities between the hieroglyphs on the northeast face of the Theodosius Obelisk and the hieroglyphs depicting the obelisk in TSM H. 1344, 25a. In addition to bee and bird figures, it is seen that there are similarities in some geometric forms. Picture 18 shows the drawings of the marble reliefs on the northeast face of the Theodosius Obelisk stylobate. Here the emperor Theodosius is in the center of the composition. There are four figures on the right and left. The imperial lodge is divided into three parts in the miniature, as in the Theodosius Obelisk. In addition, the Corinthian capitals used in the arches are the same in miniature. Numerous figures are depicted standing on the right and left sides of the imperial lodge. In the center of the composition, there is a door in the lower part of the place where the emperor is located. The door, which is in the form of an arch in the Theodosius Obelisk, appears in a rectangular form in the miniature depiction. Picture 24 shows the drawings of the marble reliefs on the lower block of the northeast face of the Obelisk of Theodosius. Here, the state of the obelisk lying on the ground and the state of the stone after being raised is depicted. This depiction, which includes many figures, is also clearly seen in the drawing detail in Picture 25, similarly in the miniature.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti kuruluşundan 19. yüzyılın sonlarına kadar padişah ve saray erkânı tarafından çok sayıda tören ve şenlik düzenlemiştir. Bu etkinlikler yerli ve yabancı konuklar tarafından izlenmiş ve kaleme alınmıştır. Bunun sonucu olarak 16. yüzyılda “sûrnâme” adı verilen ve sadece şenlikleri konu alan bir edebî tür ortaya çıkmıştır. “Sûr” kelime anlamı olarak düğün, şölen, şenlik, “nâme” ise mektup, kitap anlamlarına gelmektedir. Bu konularda hazırlanan edebî eser türüne de “sûrnâme” denmektedir (Korkmaz, 2004:1). “Sûr-ı Hümâyûn” olarak isimlendirilen bu törenler şehzadelerin sünnet ve sultanların düğün törenleri için yapılan gösterişli etkinliklerdir. Bu etkinlikler tarih boyunca önemli sahnelere şahitlik etmiş Atmeydanı’nda gerçekleştirilirdi. Osmanlı devletinin politik imajı içinde büyük önem taşıyan bu törenlerden en gösterişli olanı 1582’de gerçekleştirilen törendir. Elli iki gün süren sünnet düğünü III. Murad’ın oğlu III. Mehmed için yapılmıştır (Kuban, 2010:29). 1582 şenliği, Gelibolulu Alî ve İntizâmî’nin yazmış oldukları sûrnâmeler ile kayıt altına alınmış, Nakkaş Osman tarafından da şenlik minyatürlerinin kompozisyonları hazırlanmıştır (Korkmaz, 2004:26). Nakkaş Osman önderliğinde resimlenmiş olan Sûrnâme-i Hümâyûn minyatürleri Osmanlı resminde yeni bir türün başlangıcını teşkil etmektedir. Aslında yazmanın 500 minyatürlü olduğu ve günümüze 432 yaprak ve 427 minyatürle geldiği, bu durumda en az 73 metin sayfası ve minyatürün eksik olduğu bilinmektedir (Tükel, 2010:102). Minyatürler İbrahim Paşa Sarayı’nın olduğu yerden hep aynı noktadan betimlenmektedir. Padişahın oturduğu şahnişi ve yan tarafında davetliler için kurulmuş seyirlik terasları dışında, meydanın ortasındaki dikilitaş, örme sütun ve yılanlı sütun geçit töreni için bir dekor oluşturmaktadır. Bu standart kompozisyonda değişen yalnız bu yapılar önünden geçen esnaf loncaları ve gösterilerdir (Korkmaz, 2004:26). Locaların teatral geçidini desteklemek üzere geçici mimari yapılar, gemi, kale ve cami gibi mimari yapıların da modelleri yapılmıştır. Ayrıca bunlar dışında heykel formları açısından şekerciler ve kumaş tüccarları localarının üretimi önemlidir. Bu loncalar içerisinde Resim 1’de yer alan şekerlerden üç boyutlu figürler yapan şekerçi loncasıdır. Büyük ebatlarda hazırlanmış olan bu şeker heykeller lonca üyeleri tarafından teker teker taşınmaktadır (Yenişehirlioğlu, 2010:120). Rönesans şenliklerinde de bu tarz şeker heykellerin yapıldığı, bunlara da sotteltes, zuckerwerk, suttelties gibi adlar verildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nde “sükker nakkaşları” olarak isimlendirilen şeker heykeller özellikle Yahudiler tarafından yapılırdı. Aynı zamanda şenlikle ilgili harcamaları gösteren kayıt defterinde değeri 199.266 akça olan 171 kantar şeker kullanıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Diğer bir harcama tutarı sükker nakkaşlara verilen 73.739 akçadır. Kayıt defterinde kaç adet şeker heykeli bulunduğu dair bir liste yer almaktadır. Liste; bir köşk, bir leylek, bir zürafa, bir gergedan, iki şadırvan, iki keçi, iki sığır, üç köpek, üç koç, üç merkep, dört fil, beş tavus kuşu, yedi servi, on anka, on bir horoz, otuz beş maymun, kırk üç at, vb. (And, 2020:110) şeklindedir. Resim 1’de kompozisyonun geri planında yerli ve yabancı davetliler için hazırlanmış olan üç sıra halinde seyirlik teras görülmektedir. Ön tarafta ise kalabalık bir grubun eşlik ettiği büyük boyutlu şeker heykelleri taşıyan sükker nakkaşlar bulunmaktadır. Minyatürde kompozisyon dikdörtgen bir formda, dikey olarak hazırlanmıştır. Mekân cepheden tasvir edilmektedir (Konak, 2007:185). Kompozisyonun sol tarafında ise araştırma konumuzun kaynağı olan dikilitaş betimlenmektedir.

Resim 1. Sûrnâme-i Hümâyûn, Şeker İşleri, TSM H. 1344, 25a, (Atasoy, 2012:35).

1. Atmeydanı

İstanbul'un en eski Bizans Dönemi yapılarından olan hipodrom Osmanlı Dönemi'nde Atmeydanı, günümüzde ise Sultanahmet Meydanı olarak adlandırılmaktadır. Hipodrom Antik çağda imparatorların büyük miktarlarda paralar harcayarak gövde gösterilerini yaptıkları, halkı ile bir araya geldikleri önemli bir merkez olmuştur. Burası aynı zamanda katliamların yapıldığı, isyanların çıktığı bir kent merkezidir (Yıldırım, 2013:1).

Bizans Dönemi'nde bu meydana gerçekleşen eğlenceler Osmanlı Dönemi'nde de şenlikler olarak aynı yerde yapılmaya devam etmiştir (Korkmaz, 2004:12). Atmeydanı'nda bayram kutlamaları, cirit oyunları gibi eğlenceli etkinlikler gerçekleştirilmiş, bunların yanı sıra 17. yüzyıl boyunca infazlar ve ayaklanmalar gibi birçok kanlı olaya da tanıklık etmiştir (Yıldırım, 2013:139). Meydanın saraya yakın bir konumda olması ve kentin nüfusunun da büyük bir kısmını alacak büyüklükte olması etkinliklerin burada gerçekleşmesinin en önemli nedenidir. Osmanlı minyatürleri, Avrupalı gezginlerin notları ve çizdikleri resimlerden meydanın fiziki durumu öğrenilmektedir (Kuban, 2010:18). Bizans döneminde İstanbul, heykelleri, dikilitaşlar ve anıtlarla dikkat çekmiş, zaman içerisinde yaşanan depremler veya yangınlar sonucu, birçok anıt ya hasara uğramış veyahut yok olmuştur (Uzun, 2013:32). Günümüzde ise meydana Örne Dikilitaş (Konstantin Dikilitaşı), Yılanlı Sütun (Burmali Sütun), Theodosius Dikilitaşı bugün dahi önemini korumaktadır. Matrakçı Nasuh'un 1534 tarihli İstanbul haritasında hipodromun sütunları ve meydanadaki anıtlar tasvir edilmektedir (Resim 2). Bu tasvirler Atmeydanı'yla eşanlamli hale gelmiş, şehrin belirli bir bölümünün tanımlar olmuştur. Theodosius Dikilitaşı, örme sütun, yılanlı sütun tasvirleri İstanbul'da gelen Avrupalı seyahatçilerin gravür ve resimlerinde de yaygın olarak görülmektedir (Resim 3).

Resim 2. Atmeydanı (Detay), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, T. 5964, 8b-9a., (Anonim, 2010b:112).

Resim 3. Freshfield Albümünde Sergilenen Hipodromdaki 3 Temel Anıt: Örne Sütun, Burmalı Sütun ve Dikilitaş, (Bardill, 2010:150).

1.1. Theodosius Dikilitaşı

Dikilitaşlar Antik uygarlıklarda önemli bir kişi veya önemli bir olayı anmak için dikilirdi. Yüksek "anıt" anlamına gelen dikilitaşlar daire veya dörtgen kesitli bir kaide üzerine oturtulmaktadır (Ulutürk, 2010:9-10). Dikilitaş İstanbul'a Mısır'dan Theodosius tarafından getirilmiş ve Hippodrom'un dekorasyonunda kullanılmıştır (Yenişehirlioğlu, 2010:117). Orijinal halinde Karnak Amon Ra Tapınağı önünde bulunan anıt firavun III. Tutmosis adına yapılmıştır. Constantinus zamanında yerlerinden alınan dikilitaşlardan biri Roma'ya diğeri de İstanbul'a götürülmek üzere İskenderiye Limanı'na getirilmiştir. Ancak İstanbul'a getirilmesi planlanan dikilitaş 30 yıl burada nedensiz bir şekilde bekletilmiştir. İmparator Julianus'un emri ile getirilen dikilitaş hipodromdaki şimdiki yerine İmparator I. Theodosius'un buyruğuyla kentin valisi Proclus denetiminde yerleştirilmiştir (Yıldırım, 2013:102). Dikilitaşın kaidesinin dört yüzeyinde imparator, iki oğlu Arkadios, Honorios ve II. Valentinianus birlikte gösterilerek, Roma İmparatorluğunun bütünlüğü ve birlikteliği vurgulanmaktadır. Kaidenin yüzeyinde yer alan kabartma tasvirlerde o dönem yapılan gösteriler, yarışlar ve obeliskin dikilme aşamalarına detaylı bir şekilde yer verilmektedir (Altun, 2021:136). İstanbul'daki üzerinde hiyeroglif yazılar bulunan dikilitaş pembe granitten yontulmuş ve 18,64 metre yüksekliğindedir (Resim 4).

Resim 4. Theodosius Dikilitaşı, (Fotoğraf Burcu Evgin ve Erol Evgin, 2022).

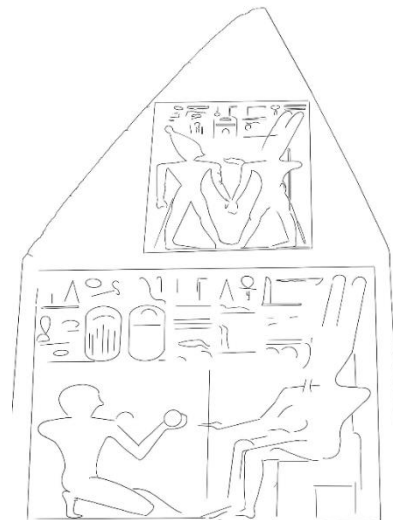
Resim 5. Theodosius Dikilitaşı, Freshfield Albümü, fol.5, (Anonim, 2010a:249).

2. Theodosius Dikilitaşı'nın Kuzeydoğu Yüzü ve Sûrnâme-i Hümayûn, Şeker İşleri, TSM H. 1344, 25a'da Betimlenen Dikilitaş Tasvirideki Benzer İzlekler

Kaidenin üst kısmında bronz takozlar üzerinde 18,64 metre yüksekliğinde pembe granitten yapılmış olan dikilitaşın hiyerogliflerinin transkripsiyonu 1823'de yapılmıştır. Hiyerogliflerde Mısır tanrılarında Amon Ra anılarak, İmparator Tutmosis'in yüceliğine değinilmektedir. Theodosius Dikilitaşı kuzeydoğu yüzünde (Resim 8) Tutmosis'in sözleri yer almaktadır. "Gizli ve kutsal ismin her tecellisine mazhar olan tanrı Amon'a kurbanını büyük bir acz içinde sunduktan sonra, ondan yardımlar dilenerek güneyin dostu, dinin nuru iki tacın (Aşağı ve Yukarı Mısır) sahibi, kudretli hükümdar ülkesinin sınırlarını Mezopotamya'ya kadar götürmeye azmetti" (URL 1). Piramidin en üst kısmında ise Amon-Ra ve Tutmosis el ele tuşmuş tasvir edilmektedir (Resim 6).

Resim 6. Theodosius Dikilitaşı Detayı, (Fotoğraf Burcu Evgin ve Erol Evgin, 2022).

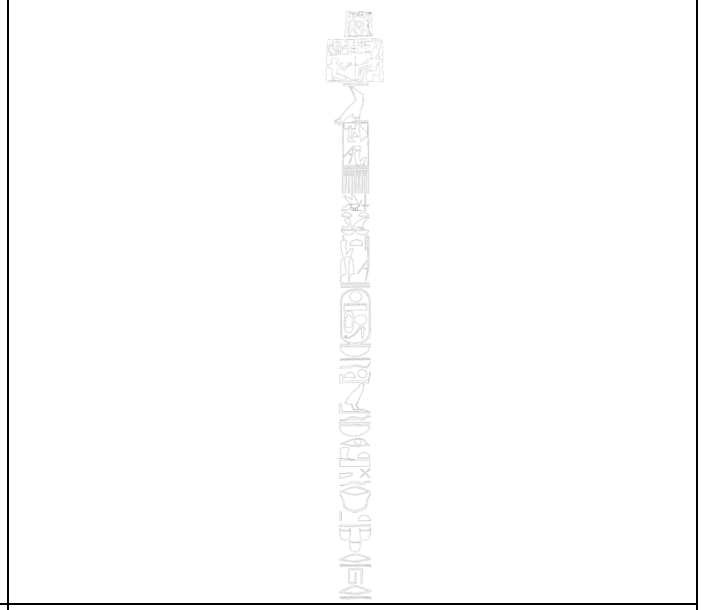
Resim 7. Theodosius Dikilitaşı Çizimi, (Fatma Nilhan Özaltın, 2022).

Resim 8'de Theodosius Dikilitaşı kuzeydoğu yüzü yer almaktadır. Resim 9'da ise dikilitaş üzerindeki hiyerogliflerin çizimi bulunmaktadır. Resim 10'da Sûrnâme-i Hümayûn, Şeker İşleri, TSM H. 1344, 25a'da

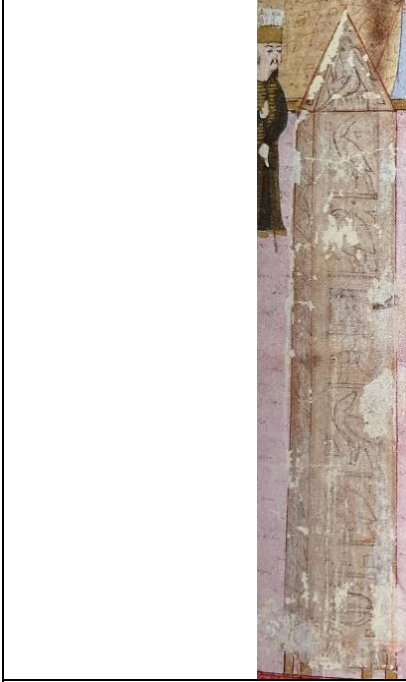
betimlenen dikilitaş tasvirinin detayı, Resim 11’de ise minyatürde betimlenen dikilitaşın üzerindeki hiyerogliflerin çizimi görülmektedir.

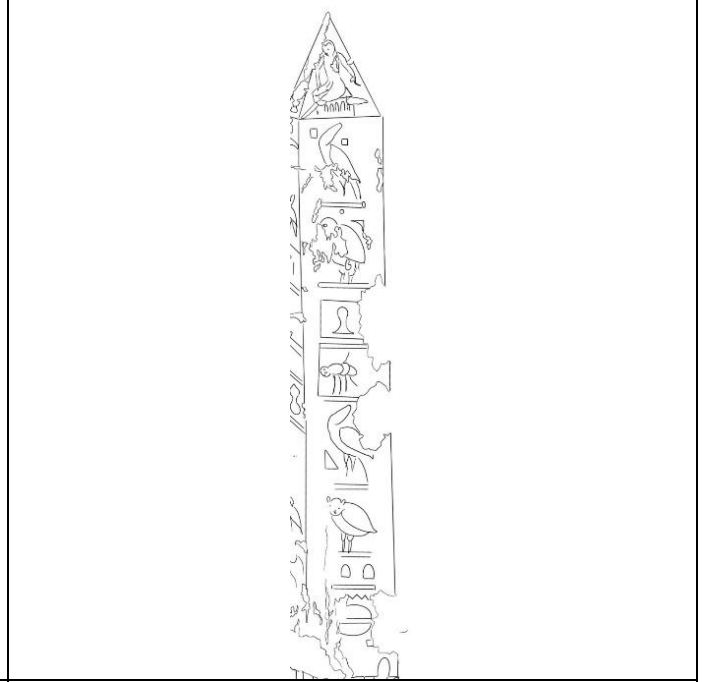
Resim 8. Theodosius Dikilitaşı Kuzeydoğu Yüzü Detay, (Burcu Evgin ve Erol Evgin, 2022).

Resim 9. Theodosius Dikilitaşı Kuzeydoğu Yüzü Çizimi, (Fatma Nilhan Özaltın, 2022).

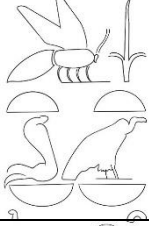

Resim 10. Minyatürdeki Dikilitaş Detayı, (Atasoy, 2012:35).

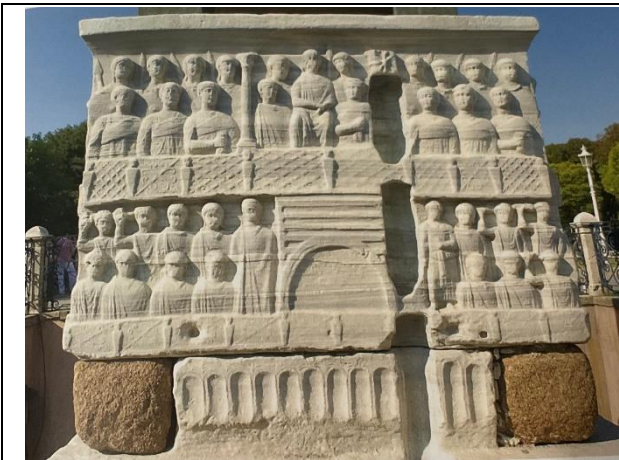

Resim 11. Minyatürdeki Dikilitaş Çizimi, (Fatma Nilhan Özaltın, 2022).

Theodosius Dikilitaşı kuzeydoğu yüzü üzerindeki hiyeroglifler ve Sûrnâme-i Hümâyûn, Şeker İşleri, TSM H. 1344, 25a’da yer alan dikilitaş betimlenmesindeki hiyeroglifler arasındaki benzerlik gösteren şekiller Resim 12 ve Resim 13’de verilmektedir. Arı ve kuş figürleri yanı sıra bazı geometrik formlarında benzerlik taşıdığı görülmektedir.

	
	
	
Resim 12. Theodosius Dikilitaşı Üzerindeki Hiyerogliflerin Çizimi, (Fatma Nilhan Özeltin, 2022).	Resim 13. Minyatürdeki Dikilitaş Üzerindeki Hiyerogliflerin Çizimi, (Fatma Nilhan Özeltin, 2022).

Stylobatının kuzeydoğu yüzünde kemerli bir loca içerisinde taht üzerine oturmuş İmparator Theodosius ve yanında oğulları ve askeri korumaları görülmektedir (Resim 14). İmparatorun başında “Diademi” yani çember şeklindeki tacı, üzerinde ise “Khylamys” yani dikdörtgen şeklindeki bir kumaşın sol omuz üzerinden kıvrılarak sağ omuz üzerinde birleşmesinden oluşan bir pelerindir. Bu pelerin tarzındaki giysi antik dönem elbisesidir. Locanın sağ ve sol tarafında ayakta duran dört asker bulunmaktadır. Onların önünde de “Toga” giymiş sarayın ileri gelenleri yer almaktadır. Toga’da antik döneme ait bir erkek giysisidir. Altı metre uzunluğundaki bir kuşağın vücuda belirli bir yöntemle sarılmasıyla elde edilir. İmparatorluk locasının altında ise ayakta duran iki hizmetkâr ve buranın iki yanında yarışları izleyen taraftarlar vardır. Sağda arkada beş, önde dört kişi yarışları izlemektedir. Bunların arasında arenadan açılan kemerli bir giriş görülmektedir. Bir ihtimal bu girişin birkaç basamakla imparatorluk locası olan kathisma’ya çıkmaktadır. Başka bir ihtimal ise kathisma’nın altından arkadaki imparatorluk sarayına giden Karea Kapısı olmasıdır (Altun, 2021:132-134, Bardill, 2010:161-162). Kaidenin bu cephesinde iki derin oyuntu dikkat çekmektedir. Buradaki boşluğun su birikmesini engelleyip aşağıya tahliye edebilmek için bir boşaltma kanalı olduğu düşünülmektedir. Bu boşluk sayesinde kaide ve dikilitaş arasındaki takozların zarar görmesi engellenmektedir (Traquair, 1909:65).

Resim 14. Theodosius Dikilitaşı Stylobatının Kuzeydoğu Yüzü, (Burcu Evgin ve Erol Evgin, 2022).

Resim 15. Theodosius Dikilitaşı Stylobatının Kuzeydoğu Yüzü Çizimi (Fatma Nilhan Özeltin, 2022).

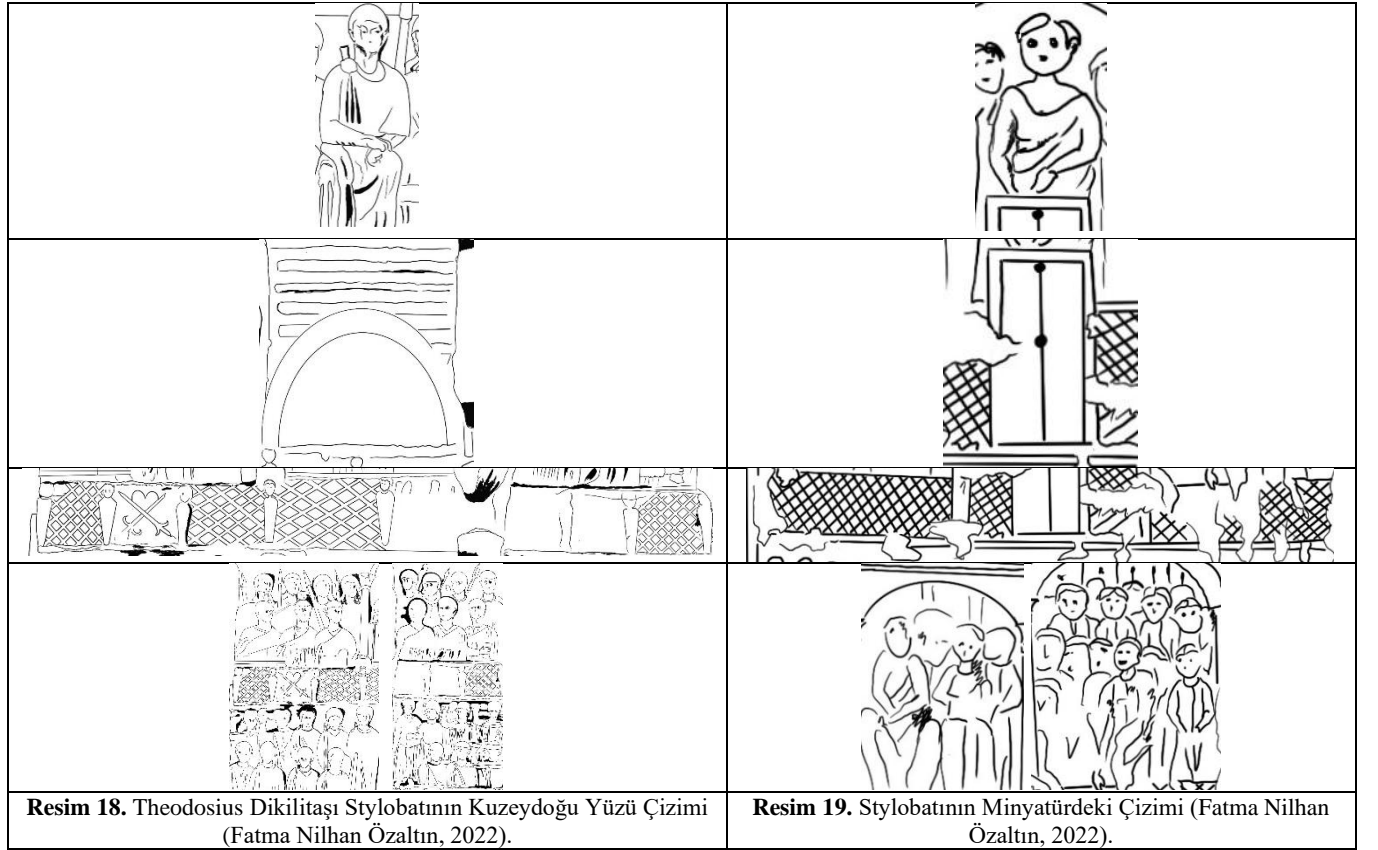

Resim 16. Stylobatının Minyatürdeki Detayı, (Atasoy, 2012:35).

Resim 17. Stylobatının Minyatürdeki Çizimi (Fatma Nilhan Özaltın, 2022).

Resim 18’de Theodosius Dikilitaşı stylobatının kuzeydoğu yüzünde yer alan mermer kabartmaların çizimleri görülmektedir. Burada kompozisyonun merkezinde imparator Theodosius yer almaktadır. Sağında ve solunda dört figür bulunmaktadır. Minyatürde (Resim 19) yer alan betimlemelerde de imparator merkezde tasvir edilmektedir. İmparatorun yanında ise iki figür görülmektedir. İmparatorluk locası Theodosius Dikilitaşı’nda olduğu gibi minyatürde de üç bölüme ayrılmaktadır. Ayrıca kemerlerde kullanılan Korinth başlıklı sütunlar minyatürde de aynıdır. İmparatorluk locasının sağ ve sol tarafında çok sayıda figür ayakta tasvir edilmektedir. Kompozisyonun merkezinde imparatorun bulunduğu yerin alt kısmında bir kapı bulunmaktadır. Theodosius Dikilitaşı’nda kemer şeklinde olan kapı minyatürdeki tasvirde ise dikdörtgen bir formda karşımıza çıkmaktadır.

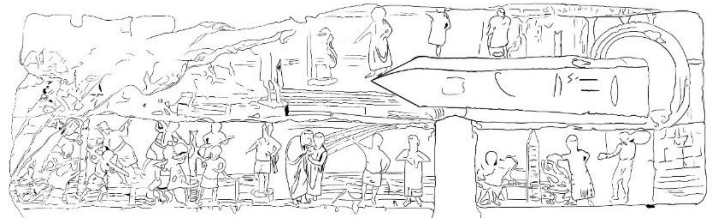

Kaidenin alt kısmında iki sıra halinde kabartmalar yer almaktadır (Resim 20). Bu kabarmalardaki sahnelerde birbirini takip eden olaylar film şeridi gibi tasvir edilmektedir. Alt sırada on sekiz figür yer almaktadır. Sol tarafta dörder kişilik iki grup tarafından yerde yatay vaziyette duran dikilitaşın bocurgat olarak isimlendirilen ve ağır yükleri hareket ettirmek için kullanılan araç sayesinde ayağa dikilme safhası tasvir edilmektedir. İki bocurgat sayesinde çekme halatları bocurgatlar etrafında döndürülerek dikilitaş ayağa kaldırılmaktadır. Sahnenin devamında sol tarafta günümüzdeki haliyle dikey olarak gösterilmiş, dikilitaşın yanında ise üç figür görülmektedir. Bu figürlerden biri dikilitaşın yerine konması için imparatorun emir almış olan kentin valisi

Procolos ve onun yanındakiler ise usta ve çıraktır. Üst sıradaki sahnede ise iki bocurgat, alttakilerle desteklenerek, yerdeki dikilitaşı çekmeye çalışmaktadır (Altun, 2021:134, Saltuk, 2001:101).

Resim 20. Dikilitaş Kaidesinin Alt Bloğu Kuzeydoğu Yüzü, (Burcu Evgin ve Erol Evgin, 2022).

Resim 21. Dikilitaş Kaidesinin Alt Bloğu Kuzeydoğu Yüzü Çizimi, (Fatma Nilhan Özaltın, 2022).

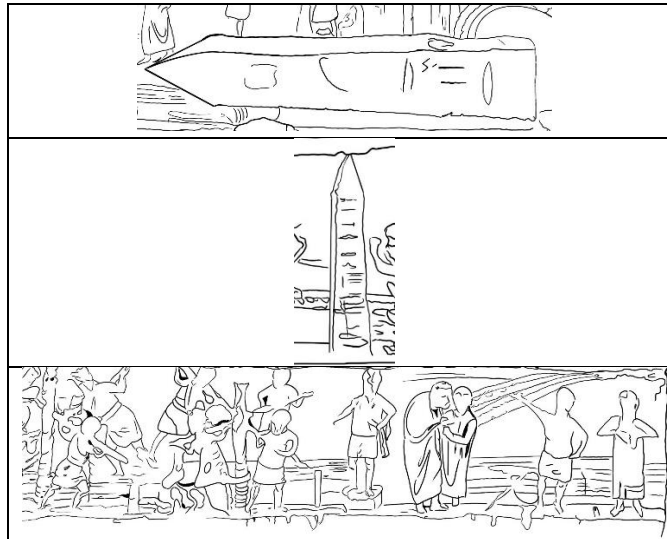

Resim 22. Dikilitaş Kaidesinin Minyatürdeki Alt Bloğu Detayı, (Atasoy, 2012:35).

Resim 23. Dikilitaş Kaidesinin Alt Bloğunun Minyatürdeki Çizimi, (Fatma Nilhan Özaltın, 2022).

Resim 24’de Theodosius Dikilitaşı kuzeydoğu yüzü alt bloğunda yer alan mermer kabartmaların çizimleri yer almaktadır. Burada dikilitaşın yerde yatarken ve taşın dikildikten sonraki hali betimlenmektedir. Pek çok figürün olduğu bu tasvir minyatürde de benzer bir şekilde Resim 25’de yer alan çizim detaylarında da açıkça görülmektedir.

Resim 24. Dikilitaş Kaidesinin Alt Bloğu Kuzeydoğu Yüzü Çizimi, (Fatma Nilhan Özaltın, 2022).

Resim 25. Dikilitaş Kaidesinin Alt Bloğunun Minyatürdeki Çizimi, (Fatma Nilhan Özaltın, 2022).

SONUÇ

İstanbul’un tarih sahnesinin sergilendiği Bizans Dönemi yapılarından olan hipodrom, Osmanlı Dönemi’nde Atmeydanı, günümüzde ise Sultanahmet Meydanı her daim önemini korumuştur. Theodosius Dikilitaşı, Örme Dikilitaş ve Yılanlı Sütun gibi önemli anıtların süslediği meydan pek çok sanatçıya da ilham kaynağı olmuştur. İstanbul’a gelen Avrupalı seyyahların gravür ve resimlerinde, nakkaşların minyatürlerinde meydan, meydana gelen yapılar ve heykeller pek çok kez tasvir edilmiştir. Osmanlı döneminde Atmeydanı özellikle saraya yakın olmasından dolayı resmi törenlere, düğünlere, şenlikler ve geçit alaylarına ev sahipliği yapmış bir mekândır. Bu etkinlikler içerisinde “Sur-u Hümayun” olarak isimlendirilen sünnet düğünleri ve sultan kızların düğün törenleri de önemli bir yere sahiptir. Osmanlıların on ikinci padişahı III. Murad döneminde gerçekleştirilmiş olan 1582 şenliği aynı zamanda Osmanlı tarihinin en uzun süren, en gösterişli ve en zengin şenliği olarak bilinmektedir. Elli iki gün süren sünnet düğünü III. Murad’ın oğlu III. Mehmed için düzenlenmiştir. Bu etkinlikler hem

sûrnâmeler ile kayıt altına alınmış hem de Nakkaş Osman tarafından da şenlik minyatürlerinin kompozisyonları hazırlanmıştır. Araştırmamıza konu olan minyatürlerden biri de TSM H. 1344 arşiv kayıtlı yazmada 25a'da yer alan Şeker İşleri'dir. Minyatürde şekerçi loncasının tören alanından geçişi tasvir edilmekte ve kurgu planı açısından diğer sayfalar ile benzerlik göstermektedir. İki yaprak halinde hazırlanan bu minyatürlerin sol tarafında İbrahim Paşa Sarayı yer almaktadır. Bu sayfada sarayın şahnişinde genellikle padişah töreni otururken izlemekte, bir yanında şehzadesi diğer yanında ise silahtar ağalar bulunmaktadır. Bu sayfanın ön kısmında örme sütun ve bazen yılanlı sütun, sol sayfada bazen de sağ sayfada yer almaktadır. Törenin geçit alayı sol sayfada başlayıp sağ sayfada devam emektedir. Sağ sayfanın arka planında yerli ve yabancı misafirler için hazırlanmış olan üç katlı seyirlik terasları yer almaktadır. Kompozisyonun ön kısmında dikilitaş tasvir edilmektedir. Ön tarafta ise geçit alayı, gösteriler sahnelenmektedir. Sayfalarda anıtlar ana formuna uygun olarak betimlenmektedir.

Yapılan incelemeler sonucunda araştırmaya konu olan minyatürde dikilitaşın alt kaidesinden başlayarak stylobatının ve dikilitaşın yüzeyindeki kabartmalar ve hiyerogliflerin Theodosius Dikilitaşı'nın kuzeydoğu yüzü ile oldukça benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Kaidenin alt kısmında iki sıra halinde kabartmalar yer almaktadır (Resim 20). Buradaki kabartmalarda dikilitaşın yerde yatarken ve taşın dikildikten sonraki hali betimlenmektedir. Minyatürde betimlenen dikilitaşın alt kaidesi de Theodosius Dikilitaşı'nın kuzeydoğu yüzündeki betimlemeyle örtüşmektedir.

Stylobatının kuzeydoğu yüzünde kemerli bir loca içerisinde taht üzerine oturmuş İmparator Theodosius ve yanında oğulları ve askeri koruması görülmektedir (Resim 14). Minyatürde (Resim 19) yer alan betimlemede de imparator merkezde tasvir edilmektedir. İmparatorun yanında ise iki figür görülmektedir. İmparatorluk locası Theodosius Dikilitaşı'nda olduğu gibi minyatürde de üç bölüme ayrılmaktadır. Ayrıca kemerlerde kullanılan Korinth başlıklı sütunlar minyatürde de aynıdır. İmparatorluk locasının sağ ve sol tarafında çok sayıda figür ayakta tasvir edilmektedir. Kompozisyonun merkezinde imparatorun bulunduğu yerin alt kısmında bir kapı bulunmaktadır. Theodosius Dikilitaşı'nda kemer şeklinde olan kapı minyatürdeki tasvirde ise dikdörtgen bir formda karşımıza çıkmaktadır.

Obelisk'in kuzeydoğu yüzü üzerindeki hiyeroglifler ve Sûrnâme-i Hümayûn, Şeker İşleri, TSM H. 1344, 25a'da yer alan dikilitaş betimlenmesindeki hiyeroglifler arasındaki benzerlik gösteren şekiller Resim 12 ve Resim 13'de verilmektedir. Arı ve kuş figürlerinin yanı sıra bazı geometrik formlarında benzerlik taşıdığı görülmektedir.

Yapılan incelemeler ve karşılaştırmalar neticesinde nakkaşların aslına benzetme kaygısı taşımadığı göz önüne alındığında buradaki detaycı tutum oldukça dikkat çekicidir. Çünkü pek çok kez minyatürlerde dikilitaş tasvir edilmiş, çoğu örnekte taşın ana formu verilmiş, bazı örneklerde obeliskin üzerindeki hiyerogliflerden bazıları verilmiş, çok az örnekte stylobatının üzerindeki kabartmalara yer verilmiştir. Minyatürlerdeki Hıristiyan figürlerin kullanımından kaçınıldığı göz önüne alındığında minyatürde görülen bu detaylar nakkaşın becerisini ortaya koymak istemesi ya da bireyselleşmek için yapılan bir adım olarak yorumlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altun, F. İ. (2021). İstanbul Hipodromu'ndaki (Atmeydanı) Obelisk'in (Dikilitaş) Kaidesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, 26: 113-137.
- And, M. (2020). *Kırk Gün Kırk Gece Osmanlı Düşünleri Şenlikleri Geçit Alayları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Anonim, (2010a). *Hippodrom/Atmeydanı, İstanbul'un Tarihi Sahnesi I*, İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- Anonim, (2010b). *Hippodrom/Atmeydanı, İstanbul'un Tarihi Sahnesi II*, İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- Atasoy, N. (2012). *İbrahim Paşa Sarayı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bardill, J. (2010). Konstantinopolis Hipodromu'nun Anıtları ve Süslemeleri. (Brigitte Pitarakis), *Hippodrom/Atmeydanı I*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 149-184.
- Konak, R. (2007). Nakkaş Osman Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni ve Sanatsal Üretimler, *Sanatta Yeterlik Tezi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Korkmaz, G, E. (2004). Sûrnâmelerde 1582 Şenliği, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Kuban, D. (2010). Atmeydanı, *Hippodrom/Atmeydanı II*, İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 17-31.
- Saltuk, S. (2001). *Antik Çağda Hipodromlar Circuslar (I. Baskı)*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Traquair, R., Wace A. J. (1909). The Base of the Obelisk of Theodosius. *The Journal of Hellenic Studies*, 29: 60-69.
- Tükel, U. (2010). Atmeydanı'nda Bir Şenliğin Gösterimi: Klasik Dönem Osmanlı Minyatürünün Resim Dili, *Hippodrom/Atmeydanı II*, İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 96-110.
- URL 1: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Dikilita%C5%9F_\(Sultanahmet\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dikilita%C5%9F_(Sultanahmet)) , Erişim Tarihi: 20.05.2023.
- Ulutürk, B. (2010). İstanbul'daki Geç Antik ve Bizans Dönemi'ne ait dikilitaşların kent içindeki konumları ve geçirdiği tarihsel değişim, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Uzun, Aydın, D. (2013), İstanbul At Meydanı Anıtları Üzerine Bir Deneme (Dikilitaşlar, Heykeller ve Lisippos'un Atları), *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 29-44.
- Yenişehirlioğlu, F. (2010). İbrahim Paşa ve Sanatta Devrim Olarak Heykel, *Hippodrom/Atmeydanı II*, İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 111-127.
- Yıldırım, N. (2013). Constatinopolis Hipodromu, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi.